

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

ÚSTAV SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÝCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Lenka Vlastníková

Postavení člověka s postižením v dějinách

Olomouc 2013

vedoucí práce: Mgr. Lucia Pastieriková, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a při jejím zpracování jsem použila pouze prameny uvedené v seznamu literatury.

Lenka Vlastníková

V Olomouci dne 17.4.2013

.....

Děkuji Mgr. Lucii Pastierikové, Ph.D. za cenné rady a odborné informace, které mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce a za mimořádně vstřícný přístup po celou dobu tvorby bakalářské práce.

Obsah

Úvod	5
1 Člověk s postižením	7
1.1 Zdravotní postižení	7
1.1.1 Základní terminologická východiska.....	8
1.2 Členění postižení	10
1.2.1 Oblast duševní	10
1.2.2 Oblast smyslová.....	12
1.2.3 Oblast tělesná.....	14
1.2.4 Kombinované vady	14
2 Postavení člověka s postižením v dějinách.....	16
2.1 Historický vývoj	16
2.2 Role člověka s postižením ve společnosti v průběhu dějin	19
2.2.1 Mýty, legendy a pohádky.....	20
Závěr	29
Seznam zdrojů.....	30
Elektronické zdroje	32
Anotace	

Úvod

Tématem této práce je pohled na člověka s postižením z historického hlediska. Člověk s postižením měl v dějinách vždy své místo. Bylo na něj nahlíženo různými způsoby. Právě jedním ze způsobů vyrovnávání se s jeho existencí se budeme v této práci zabývat. Za pomoci příběhů, mýtů a legend se snažíme poukázat na přístup k odlišnosti a jinakosti lidí s postižením, vadou či znevýhodnění.

Příběhy jsou naší součástí. Utvářejí nás stejně tak, jako my tvoříme je. Pomáhají nám nalézt smysl v dění kolem nás. Je v nich skryta moudrost, inspirace i naděje. Jsou jistým dokladem minulosti. Právě z tohoto důvodu jsou také zařazeny do této práce. Ukazují nám různorodost společnosti.

Dříve se v některých zemích věřilo, že postižení nebo nemoci jsou tresty za hříchy z minulého života. V mytologii nebo i v pohádkových příbězích nám jsou předkládány skutečnosti, které byly v určitých ohledech výjimečné, nebo se nějakým způsobem odlišovali od normálu. Takto vzniklé příběhy se šířily tehdejší společností a následně byly předávány z generace na generaci. Jak příběh putoval, každý si k němu přidal to své, aby holá skutečnost byla zajímavější. Tak se mohlo stát, že z obyčejného člověka, který jen svou výškou přesahoval ostatní, najednou vznikl obr nebo naopak člověk malý vzrůstem byl náhle trpaslík nebo skřet někdy i s nadpřirozenými schopnostmi. Uvědomíme-li si, jakým způsobem se v dnešní době šíří pomluvy a jak tyto pomluvy mohou být daleko od pravdy, jistě si dokážeme představit, že nějak tak to mohlo fungovat i v dřívějších dobách. Tehdy ovšem poznatky z lékařství, psychologie a dalších vědních oborů nebyly na takové úrovni, aby dokázaly vysvětlit odlišnost jedinců s postižením od intaktní společnosti. Na základě toho byly lidem s postižením přisuzovány nadpřirozené vlastnosti a schopnosti, které se později staly předlohou pro vznik mýtů, legend a pohádek.

Práce je čistě teoretická. První část je věnována základním teoretickým východiskům. V první řadě je zde vysvětlen samotný pojem zdravotní postižení, jeho členění a s tím pak další související termíny. Na to navazuje stručný přehled historických období, v nichž je popsáno, jak se k lidem s postižením stavěla společnost a jaké v ní měli tito lidé postavení. Poslední část práce je věnována mýtům, pověstem a pohádkám, k jejichž vzniku mohli být předlohou

právě lidé s některým typem zdravotního postižení nebo s některou podivnou chorobou, které jsou v této práci také uvedeny.

Cílem této práce je poskytnout pohled na problematiku člověka s postižením v průběhu dějin. Poukázat na to, jaké měl v minulosti postavení a jak se k lidem s postižením chovala ostatní intaktní¹ společnost. Jak tyto lidi přijímala a jak se stavěla k faktu, že jsou odlišní. Tato práce se také bude zabývat vlivem mýtů a pověstí, jejichž objektem zájmu se stali handicapovaní lidé.

1 Pojem intaktní znamená zdravotně, sociálně nebo jinak nepostižený člověk. (Edelsberger, 2000)

1 Člověk s postižením

Pro označení „člověk s postižením” můžeme nalézt mnoho ekvivalentů. Není zcela jasné a jednoznačně určeno, který z nich je vhodný k používání.

„O lidech s jakýmkoliv druhem postižení se u nás nejčastěji hovoří a píše např. jako o osobách zdravotně postižených (nebo se zdravotním postižením), což je termín eticky možná přijatelný, ovšem velice zavádějící; postižení nemusí vždy narušovat dobrý zdravotní stav člověka (ve smyslu uvedené definice zdraví podle WHO) a pojem ‚zdravotní postižení’ evokuje okamžitě spojitost s onemocněním, ... Ačkoliv zdaleka není sjednocena a ustálena nejvhodnější terminologie pro označování znevýhodněných osob, doporučuje se používat takové pojmy, které jsou jasné, výstižné a především i samotnými lidmi, kterých se týkají, chápány jako vhodné a neurážející. Na prvním místě máme vždy co do činění s člověkem, teprve potom s jeho případnou vadou a postižením.” (Slowík, 2007, s. 30)

Vždy bychom měli dbát na to, že jde o člověka, ať už jakéhokoliv a nesoustřeďovat se pouze na jeho postižení. Tím mu ukážeme, že ho akceptujeme a přijímáme takového, jaký je a jak si zaslouží.

1.1 Zdravotní postižení

Pojmem zdravotní postižení se označuje poměrně široké spektrum duševních, smyslových, tělesných nebo kombinovaných vad a poruch. *„Postižení (disability) znamená omezení nebo ztrátu schopností vykonávat činnost způsobem nebo v rozsahu, který je pro člověka považován za normální.”* (Slowík, 2007, s. 27) Nezasahují tedy pouze určitý orgán nebo soustavu orgánů, ale mají vliv i na celkový psychický stav člověka a na jeho společenský život.

V Defektologickém slovníku je zdravotní postižení chápáno původně jako jedna ze základních pojmových kategorií v somatopedii, tedy kategorie pro osoby nemocné a zdravotně oslabené. V současnosti je tento termín používán jako souhrnné označení pro všechny vady, defekty či anomálie. Na místo zastaralého používání pojmů jako osoba defektní, vadná či úchylná se v dnešní době dává přednost názvu osoba se zdravotním postižením. (Edelsberger, 2000)

Vysvětlením pojmů, které souvisí s termínem postižení, se zabývá velké množství odborníků. V roce 1980 byly tyto pojmy vymezeny i Světovou zdravotnickou organizací (WHO), která vydala Mezinárodní klasifikaci vad, postižení a handicapů. Slowík (2007) uvádí definici vad, poruch a defektů jako narušení (abnormalitu) psychické, anatomické či fyziologické struktury nebo funkce.

1.1.1 Základní terminologická východiska

Defektním nebo vadným se označuje nějaký nedostatek, popřípadě anomálie vzhledu nebo výkonnosti. Defekt (vada) může být orgánový nebo funkční. Orgánovým defektem se rozumí vada, chybění nebo nedostatek nějakého orgánu popřípadě jeho části. Může vzniknout z nejrůznějších příčin, jako například v důsledku úrazu nebo vývojové vady. Funkční defekt znamená poruchu orgánové funkce, aniž by původní orgán nebo orgánový systém byl tkáňově porušen. Řadí se sem orgánové neurózy (žaludeční neurózy), psychoneurózy (fobie) a také poruchy chování, sociálních vztahů, citových vazeb. (Sovák, 1986)

Dále můžeme defekty dělit z hlediska vzniku na vrozené, popřípadě dědičné (prenatální, perinatální, postnatální období) a na získané během života. (Pipeková, 1998)

Další dělení defektů (vad) je podle druhu:

- 1) tělesné
- 2) zrakové
- 3) sluchové
- 4) poruchy v oblasti komunikačních schopností
- 5) mentální vady
- 6) vady v oblasti poruch chování
- 7) kombinované, sdružené vady
- 8) parciální (dílčí) postižení. (Pipeková, 1998)

Defekty (vady) můžeme také dále klasifikovat podle hloubky postižení na lehké, středně těžké a těžké. (Pipeková, 1998)

„V češtině rozlišujeme vadu a poruchu. Vada vzniká vývojově (vrozené vady), porucha je získaná během života, rozdíl v obou názvech vysvitne ze srovnání významů: vadný – porouchaný.“ (Sovák, 1986, s. 19)

Vada je tedy něco, co máme, co už jsme získali během vývoje. A stejně tak, jako může nastat porucha u jakéhokoliv zařízení, stroje nebo věci, stejně tak může vzniknout i porucha u člověka.

Dalším pojmem, se kterým se můžeme u zdravotního postižení setkat, je anomálie. V Defektologickém slovníku je pojem anomálie vysvětlen jako *„zjevná odchylka od toho, co je typické nebo normální, ale co nezahrnuje patologický stav.“* (Edelsberger, 2000, s. 30 – 31)

Nejznámějším používaným výrazem v souvislosti s postižením je slovo handicap, což by se volně dalo přeložit jako znevýhodnění. Projevuje se jako omezení, které pro jedince vyplývá z jeho vady nebo postižení a ztěžuje nebo znemožňuje, aby naplnil roli, jež je pro něj normální. (Slowík, 2007)

Pojem nemoc je ve slovníku medicíny definován jako stav organismu, který vzniká působením zevních či vnitřních okolností, jež narušují rovnováhu a správné fungování. Tím dochází k poruchám struktury a funkce orgánů, které vedou ke vzniku příznaků a k dalším důsledkům nemoci. (Vokurka, Hugo, 2004)

V souvislosti s tím je uváděno, že se jedná o odklon od toho, co je normální, tedy o odklon od normy nebo normality. Pokud se tedy něco nejeví jako normální nebo pokud to vybočuje z normy, ať už v negativním smyslu (postižení), tak i ve smyslu pozitivním (nadprůměrná inteligence – genialita), dá se mluvit o abnormalitě. Defektologický slovník vymezuje tento pojem jako zvláštnost, nepravidelnost, odchylku od obvyklého jevu, vlastnosti nebo formy. (Edelsberger, 2000)

Norma je chápána jako obecně uznávané pravidlo, které se dodržuje v lidské společnosti. Je založena na respektovaných zvycích nebo zákonech. (Slowík, 2007)

„Podle původního latinského významu by se slovo norma dalo přeložit jako pravítko,

měřítko nebo pravidlo. Obecně je tento pojem dnes chápán především ve smyslu závazné směrnice, ustáleného a obecně respektovaného zvyku, nebo dokonce zákona.” (Slowík, 2007, s. 23)

„Norem existuje nepřehledné množství, přičemž většina z nich se s časem a vývojem společnosti mění, některé zanikají, a naopak se objevují nové.” (Slowík, 2007, s. 22)

„Normalita je relativní pojem, který nezávisí jen na našem vnímání normálna, ale na kontextu, na jehož pozadí vznášíme soudy.” (Kysučan, Kuja, 1996, s. 19)

Obecně existují určitá pravidla, tedy normy, které se v určité společnosti či kultuře všeobecně dodržují. Nemůžeme však říci, že vše, co se odchyluje od normy, je špatné. Také samotné pojetí normy je velmi individuální a záleží, ve které souvislosti o normě mluvíme. Co je pro jednoho normální a běžné, může být pro jiného naopak abnormální. (Slowík, 2007)

1.2 Členění postižení

Členění postižení je závislé na příčinách vzniku defektu. Sovák (1980) je tedy dělí na vady a poruchy v oblasti duševní, smyslové, tělesné a na kombinované vady. Různost příčin se promítá ve struktuře, která je základem speciální pedagogiky. Strukturování má samozřejmě své opodstatnění, jelikož je zde rozdíl v metodách přístupu a v metodách práce s jednotlivým druhem postižení.

1.2.1 Oblast duševní

Oblast duševních nedostatků zahrnuje dvě větve. Ve speciální pedagogice se oblast, která se zabývá rozumovými a psychickými nedostatky nazývá psychopedie a oblast, jež se zabývá obtížnou vychovatelností a poruchami chování, nazývá etopedie. Obě tyto skupiny spadají pod oblast duševní. (Sovák, 1986)

Psychopedie

Cílovou skupinou psychopedie jsou lidé s mentálním postižením a jiným duševním onemocněním. Charakterizovat tuto skupinu jako celek je velmi obtížné z mnoha důvodů.

Hlavním důvodem je fakt, že se tito lidé od sebe navzájem liší. Tak jako všichni mají své osobnostní zvláštnosti, které se vzájemně podílejí na celkové charakteristice každého jedince. Dalším důvodem jsou zvláštnosti jejich psychických procesů, a to zejména v oblasti vnímání, pozornosti, paměti a myšlení. Souvisí to také s jejich emocionalitou a volnými vlastnostmi, které jsou do určité míry závislé na hloubce a nerovnoměrnosti postižení. (Černá a kol., 2008)

„Patrně žádný jiný druh handicapu nečiní člověka v běžné populaci tak zvláštním a odlišným jako právě mentální postižení.“ (Slowík, 2007, s. 109)

„Jedním z hlavních problémů osob s mentálním postižením je v různé míře omezená schopnost samostatně a bez cizí pomoci zvládat řešení běžných životních situací. Často si dokonce neosvojily ani základní dovednosti potřebné pro samostatný a nezávislý způsob života.“ (Slowík, 2007, s. 117)

Kvůli jejich omezené schopnosti komunikace je často velmi obtížné porozumět potřebám a přáním těchto osob.

Etopedie

„Problémy spojené s přizpůsobivostí v běžném sociálním prostředí, respektování autorit a obecně přijímaných pravidel společenského soužití mohou být zpravidla zahrnuty pod pojem poruchy chování, které patří v rámci speciální pedagogiky do oblasti etopedie.“ (Slowík, 2007, s. 135)

Poruchy chování se v obecné řeči dají klasifikovat jako negativní odchylky od normy, kterou vytvářejí, hodnotí a očekávají jiné osoby nebo skupiny. (Pipeková a kol., 1998)

V Defektologickém slovníku je pojem etopedie popsán jako výchova mravů. Je tedy jedním ze šesti oborů speciální pedagogiky. Jako vědní odvětví se zabývá výchovou a vzděláváním osob s poruchami chování. Předmětem zkoumání je především mládež se sociálním a emocionálním narušením. Jako praktická speciálně pedagogická disciplína má za cíl ovlivňování a plnohodnotnou socializaci (začlenění) narušené mládeže. (Edelsberger, 2000)

To, jak hodnotíme chování a jeho nepříznivé projevy u konkrétního člověka je do jisté míry závislé na nastavení společenských norem a také na tolerančním limitu, který bývá určován

mimo jiné tradicí, kulturou nebo náboženstvím. Soubor norem, jež určují chování určité společnosti, se nazývá morálka a její aplikace v konkrétních situacích má podobu etického chování. (Slowík, 2007)

1.2.2 Oblast smyslová

Obdobně jako u duševního postižení i smyslová oblast zahrnuje několik podskupin, a to přesně podle toho, který smysl je zasažen. V rámci speciální pedagogiky jsou definovány jednotlivé obory. Surdopedie se zabývá poruchami a vadami sluchu, logopedie poruchami a vadami řeči, tyflopédie poruchami a vadami zraku, vidění. (Sovák, 1986)

Logopedie

Název logopedie je tvořen ze dvou řeckých slov. Ze slova logos, což v překladu znamená „slovo“ a paidea, které se překládá jako „výchova“. Můžeme říci, že se jedná o výchovu slova, i když tento termín není zcela přesný. (Klenková in Pipeková a kol., 1998)

Logopedie se dá definovat z několika hledisek. Jako vědní obor se zabývá výchovou jedinců ke správné řeči. Ve speciální pedagogice je logopedie zaměřena na osoby s narušenou komunikační schopností, což se netýká pouze mluvené řeči, zahrnuje také její grafickou formu, mimoverbální prostředky, a dokonce i netradiční komunikační kanály. Mluvená řeč je ale nejčastěji používaným dorozumívacím prostředkem v naší společnosti, a proto jsou vady a poruchy řeči hlavní problematikou logopedie. (Slowík, 2007)

„Řeč je specificky lidská vlastnost, slouží člověku ke sdělování pocitů, přání, myšlenek. Řeč se podílí na rozvoji každého člověka, ovlivňuje rozvoj jeho poznávacích, citových i volných vlastností, je nástrojem myšlení, má vliv na rozumový vývoj jedince.“ (Klenková in Pipeková a kol., 1998, s. 70)

Jakékoliv narušení či ztráta schopnost mluvit se projevuje i v oblasti společenské. Jak již bylo řečeno, řeč slouží k dorozumívání se. Pokud toho není jedinec schopen, je velmi znevýhodněn a často i vyloučen z intaktní společnosti, jelikož nedokáže tak účinně navazovat kontakt.

Surdopedie

V minulosti byla surdopedie součástí logopedie, ale v důsledku odlišného přístupu k jedincům se sluchovým postižením se v roce 1983 stala samostatnou disciplínou. Je zaměřena na jedince se sluchovým postižením, na jejich výchovu, vzdělání a na jejich rozvoj. (Bulová in Pipeková a kol., 1998)

„Sluch je pro život člověka jedním z nejdůležitějších smyslů. Sluchové postižení představuje nejtěžší bariéru v komunikaci a následně se odráží do celého vývoje osobnosti. Mluva a sluch jsou při lidské komunikaci nejobvyklejšími nástroji. Důsledky těžkých sluchových vad jsou pro člověka nejvážnější.“ (Bulová in Pipeková a kol., 1998, s. 83)

Sluchové postižení vytváří komunikační bariéru, která způsobuje kromě narušeného vývoje řeči také omezení schopnosti porozumět ostatním. Dochází ke snížení orientační schopnosti. Člověk si nemůže sluchem doplňovat zrakovou orientaci. Kvůli problémům s komunikací je omezena i síť sociálních vztahů. Především však je sluchové postižení velkou psychickou zátěží pro člověka, který je jím zasažen. (Slowík, 2007)

Tyflopédie

Z historického hlediska i současného pojetí není tyflopédie jediným označením disciplíny zabývající se problematikou osob se zrakovým postižením či znevýhodněním. (Renotierová, Ludíková a kol., 2004)

Tyflopédie je obor speciální pedagogiky zaměřený na osoby s postižením zraku. Je to tedy věda o speciální výchově a vzdělávání osob se zrakovým postižením, jejímž předmětem je zajištění optimálních podmínek, metod a prostředků pro vhodný rozvoj těchto osob v souladu s jejich tělesným a duševním vývojem i se stavem zrakového postižení. (Edelsberger, 2000)

„Každé zrakové postižení má své specifické znaky a ty mohou ovlivnit vývoj jedince i jeho dalšího života promítnout se do psychického vývoje. Nedostatky zrakových podnětů nebo dokonce jejich absence se mohou stát příčinou senzorické deprivace², která značně omezuje rozvoj poznávacího procesu.“ (Renotierová, Ludíková a kol., 2004, s. 193).

2 Senzorická deprivace – nedostatek smyslových podnětů (Vokurka, Hugo, 2004)

Lidé se zrakovým postižením se prakticky neliší od ostatních. Mají samozřejmě své nedostatky a problémy jako každý člověk. Ve společnosti ovšem koluje řada mýtů a předsudků, které komplikují jejich postavení a vytvářejí zábrany při setkávání ostatních lidí s nimi. (Slowík, 2007)

1.2.3 Oblast tělesná

Oblast tělesného postižení je zaměřena na jedince s poruchami hybnosti. Ve speciální pedagogice se tato oblast nazývá somatopedie.

„Okruh zájmu somatopedie zahrnuje osoby s postižením hybnosti (tělesně postižené), dlouhodobě nemocné a zdravotně oslabené.“ (Slowík, 2007, s. 97)

„Předmětem somatopedie je výchova a vzdělávání tělesně postižených, nemocných a zdravotně oslabených dětí, mládeže a dospělých, která je zaměřena k jejich socializaci nebo resocializaci, k celkové přípravě na život ve změněných, většinou ztížených životních podmínkách.“ (Renotiérová, Ludíková a kol., 2004, s. 209)

U pojmu tělesné postižení si většina lidí představí patrně někoho na vozíku nebo s berlemi. Tělesný handicap ovšem souvisí s mnohem širší škálou projevů, mezi které patří i dlouhodobé zdravotní oslabení, které nemusí být na venek vůbec zjevné. Přesto mohou působit větší znevýhodnění, než by se očekávalo. (Slowík, 2007)

1.2.4 Kombinované vady

Kombinované vady jsou kombinací předešlých skupin postižení. Ludíková (in Slowík, 2007, s. 147) uvádí: *„Ačkoli teoreticky popisujeme a klasifikujeme jednotlivé druhy postižení zvlášť, v praxi se můžeme často setkat s kombinací dvou a více různých vad nebo poruch u jediného člověka. Jde o natolik různorodou skupinu znevýhodnění, že prakticky není možné vytvořit jednotný klasifikační systém, a není dokonce ani ustálená terminologie používaná při deskripci případů takto handicapovaných osob: používají se pojmy kombinované postižení, postižení více vadami, vícenásobné postižení apod.“*

Jedinci s kombinovaným postižením patří z pohledu speciální pedagogiky mezi náročné případy, protože omezení takto handicapovaného člověka se násobí. Musíme tedy k těmto jedincům přistupovat individuálně a hledat alternativní způsoby naplňování některých jejich potřeb. (Ludíková in Slowík, 2007)

Jakékoliv postižení, oslabení či onemocnění má na život člověka podstatný vliv. Musí se s ním naučit žít a akceptovat ho. Pro mnohé to není lehké a tak do jisté míry záleží i na okolí člověka, jak mu s jeho břemenem dokáže pomoci. Člověk je tvor společenský a touží být součástí něčeho. Ať už je to žena či muž, malý či velký, nemocný nebo zdravý. Všichni jsou součástí společnosti a to bez rozdílu, proto se tak musí i brát.

2 Postavení člověka s postižením v dějinách

Člověk s postižením měl v dějinách své postavení, které se v průběhu času měnilo. Od počátečního opovrhování a zatracování, přes stranění se a ignoraci, až po dnešní téměř rovnocenné postavení ve společnosti.

„Abychom pochopili, jak se vytvářel postoj společnosti k jejím postiženým členům, je nutno vzít především v úvahu některé obecné vlastnosti psychiky člověka a jeho vztahu k ostatním lidem. Víme, že se osobnost člověka utváří v kontaktu a pod vlivem ostatních členů jako sociální skupiny. Společnost na každé úrovni svého vývoje vytváří určitá pravidla soužití, hodnoty a normy, které se stávají součástí společenského vědomí i individuálních psychických vlastností jedince v průběhu socializace.

Hodnoty a normy dané společností vznikají v rámci určité kultury a jako takové jsou samozřejmě podmíněny historicky. ... Co je v jedné kultuře považováno za žádoucí, může být v druhé odmítáno nebo být považováno přímo za patologické.

... Každá společnost tedy ve své kultuře stanovuje určitý ideál, který odpovídá jejím potřebám, náboženským a ideovým, popřípadě filosofickým základům té které kultury – z toho pak vyplývají i základní normy toho, co je dobré, co nikoliv, co je přijatelné, žádoucí, normální.” (Vágnerová a kol., 2001)

Tím, jak se měnilo postavení člověka s postižením v průběhu dějin, měnil se i pohled na tyto osoby. Vždy se ale jednalo o pohled velmi rozporuplný.

2.1 Historický vývoj

Je jisté, že od počátku lidské společnosti jsou mezi jejími členy i jedinci, kteří se odlišovali od ostatních vzhledem, smyslovými či tělesnými vadami, duševním stavem nebo chorobami. Společnost se s takovými lidmi musela naučit vyrovnávat. (Vágnerová a kol., 2001)

„Postižení, nemoc, slabost všeho druhu jsou nejen protipóly ne-postižení, zdraví a síly, ale ve své komplementaritě jsou součástí lidského údělu stejně jako narození a smrt.” (Titzl, 1998, s. 7)

Je tedy jasné, že nemoci jakéhokoliv druhu, včetně nejrůznějších postižení, tu byly odjakživa a budou tu i nadále. Jak uvádí i Titzl (1998, s. 7): „... zdravotní omezení, která jsme si zvykli označovat jako postižení, provázejí lidstvo od samého začátku, existují a existovat přes veškeré úsilí patrně budou.” Jak už víme, člověk s postižením tu byl ve všech etapách lidských dějin a v každé z nich měl své konkrétní místo.

„Chceme-li zkoumat podmínky existence a způsoby uplatnění postižených lidí ve společnosti, musíme začít už od momentu, kdy nám to objektivní poznatky umožňují. Zejména se to týká sledování příčin, které člověka invalidizují resp. komplikují mu existenci. Doposud se většinou předpokládalo, že až doba zcela moderní umožnila kupř. těžce zdravotně postiženým lidem přežít, a v rámci jejich omezených možností být i prospěšným sobě i jiným. Archeologické výzkumy v oboru paleopatologie a paleodemografie³ nám však toto tradované mínění podstatně upravují.” (Titzl, 1998, s. 10)

Česká speciální pedagogika v současné době respektuje periodizaci vztahu společnosti k osobám s postižením z roku 1972. Toto schéma je následující:

- 1) Stadium represivní – v prehistorii, ale i v raném středověku se společnost lidí slabých, nemocných nebo postižených zbavovala, a to odložením, opuštěním nebo dokonce zabitím.
- 2) Stadium zotročování – před prosazením monoteistického náboženství⁴ převažovalo otroké využívaní a vykořisťování postižených lidí.
- 3) Stadium charitativní – po upevnění křesťanství se začala uplatňovat i specifická péče o postižené.
- 4) Stadium renesanční humanity – kde renesance „hledala lidský poměr k defektním jedincům”.
- 5) Stadium rehabilitační – člověk s postižením by měl být po speciální přípravě schopen uplatnit se v pracovním procesu. Toto období je také spojeno se vznikem prvních speciálních ústavů léčebně-výchovného charakteru.

³ paleopatologie – vědní obor o chorobných pochodech v tělech vymřelých organismů
paleodemografie – (paleontologie – věda o životě v geologické minulosti, demografie – věda zabývající se reprodukcí obyvatel včetně podmínek a důsledků) zabývá se zkoumáním obyvatelstva v geologické minulosti (Encyklopedický slovník, 1993)

6) Stadium socializační – toto stádium souvisí s předchozím stadiem rehabilitace, kdy je cílem zařazení člověka s postižením do společnosti pomocí jeho pracovního a sociálního uplatnění.

7) Stadium prevenční – poslední stadium. Má jít především o výhled do budoucnosti člověka s postižením a o snahu předcházet poruchám. (Titzl in Vojtko, 2005)

„Užití uvedeného Sovákova třídění s sebou přináší řadu problémů. Jedním z nich je podvědomé vnímání dané stupnice v linii nejhorší – nejlepší. Nezralý člověk či poučený laik tak získávají spolu se správným orientačním hlediskem i představu vedoucí k závěru, že každé další stadium vývoje lidské společnosti znamenalo víceméně automaticky zlepšení podmínek života postižených. Domyšleno do důsledků – stačí se narodit v roce 2003 a život postiženého musí být nutně již zcela bez problémů. Přitom opak je pravdou.“ (Michalík in Renotierová, Ludíková a kol., 2004, s. 31)

Pro srovnání je uváděno další členění, a to členění dle Kohen-Raze z roku 1991.

1) Epoque předmonoteistická – i zde byly děti s postižením likvidovány, neboť se jednalo o dobu pohanskou.

2) Epoque monoteismu – zde začalo být dítě s postižením vnímáno jako obraz božího stvoření. Díky židovství a dále pak křesťanství byl život postiženým zachován. Věřící měli prokazovat milosrdenství k bližním, tedy i k postiženým. V tomto období vznikají instituce azylového charakteru, které se zabývaly péčí o tyto jedince.

3) Epoque vědeckého uchopení problému – období po francouzské revoluci. Zde se k osobám s postižením přistupuje ze speciálních odborných hledisek, především díky rozvoji věd, zvláště pak medicíny. Postižené dítě se umísťovalo do zdravotnické instituce, kde bylo léčeno, či mělo dožít.

4) Epoque existenciální autonomie – údajně začala kolem roku 1970. Zde začalo být dítě s postižením považováno za svébytný subjekt. Již to není jen případ či diagnóza, ale člověk, který o sobě spolurozhoduje, byť potřebuje speciální podporu. (Titzl in Vojtko, 2005)

4 Monoteistické náboženství vyznává víru v jednoho Boha, která vylučuje víru v jiné bohy. (Jandourek, 2012)

V souvislosti s výčtem různých typů postojů k postiženým jedincům v historii společnosti musí být přihlíženo k faktu, že sociální tlak, který vedl k zaujímání určitých stanovisek, nepůsobil jednosměrně. Kromě zdravých či neodlišujících se jedinců měl tento tlak vliv také na osoby postižené. Ti byli vedeni okolím k přijímání rolí, které jim byly přisouzeny jejich odlišností. Čím více svou odlišnost přijímali, tím se paradoxně stávali přijatelnějšími. Působení jedinců ve společnosti, odlišných a neodlišných, bylo vzájemné a prakticky se nedalo přerušit. (Vágnerová a kol., 2001)

„Odhadovat, jaké bylo reálné postavení handicapovaných členů společnosti z kusých zpráv a navíc ve velmi dlouhém časovém období, je velice obtížné a těžko můžeme dospět k pevným závěrům, nechceme-li jen rozmnožit řadu novodobých mýtů tradovaných o této otázce.” (Titzl, 1998, s. 86)

Není úplně jisté, že se společnost v prvopočátcích svého vývoje postižených jen zbavovala, jak je to uvedeno v periodizaci dle Sováka i dle Kohen-Raze. Existují určité archeologické pozůstatky, které dokazují, že lidé přežívali i s vážnými onemocněními či rozsáhlými poraněními. (Titzl in Vojtko, 2005) Tito lidé, jak dokládá i literatura a umění, se pak stávali předmětem zájmu ostatních.

2.2 Role člověka s postižením ve společnosti v průběhu dějin

Společnost jako takovou můžeme rozdělit do dvou rovin. Na jedince silné, zdravé a nepostižené, které můžeme označovat jako majoritu a na jedince slabší, nemocné a postižené, kteří se tak stávají minoritou. (Titzl, 1998)

„V této minoritě byli nejviditelnější právě lidé postižení, což vyplývalo z jejich jinakosti a rozdílnosti od ostatních a vůbec v celkovém zjevu. Na postiženém člověku to všechno bylo nějak vidět a zpravidla byl i omezen v životních možnostech, které se v daném sociokulturním prostředí a v dané době považovaly za normální. Ať byli tito lidé ze společnosti sebevíc vytlačováni a žili jakoby mimo ni, byli vždy její součástí, byť šlo o společnost na jakémkoliv stupni a v kterékoliv době.” (Titzl, 1998, s. 7)

„Označení rozdílnosti představuje pokus (přístup), jak popsat, identifikovat a rozlišit jednoho člověka od druhého. ... Některá označení jsou trvalá, jiná pouze dočasná. Některá jsou pozitivní, jiná negativní.” (Kysučan, Kuja, 1996, s. 17)

Lidská společnost se s každou dobou měnila, vyvíjela a posouvala dopředu. S tím se měnilo i postavení člověka s postižením v té dané společnosti. Člověk s postižením byl vnímán vždy rozporuplně. Na jedné straně byl odmítán a na druhé přijímán. Toto bylo, je a vždy to tak bude. V každé společnosti i v té nejvyspělejší se najde někdo, kdo bude opačného názoru než jiní. Proto i když většina společnosti člověka s postižením akceptuje a přijímá jako sobě rovného, najdou se i tací, kteří toho nikdy nebudou schopni. Velkou roli v postavení lidí s postižením hraje především vzhled, který je určitým ukazatelem sociálních vztahů.

„Člověk s viditelnou vadou nebo poruchou či jakýmkoliv zřejmým postižením či znevýhodněním je v lidské společnosti odlišným jedincem a taková odlišnost (jinakost) byla vždy spojena s řadou specifických problémů.” (Titzl in Slowík, 2007, s. 21)

„Každý z nás může být v pohledu na osoby s postižením do určité míry ovlivněn řadou předsudků, které se tradují s takovou intenzitou, že je pro nezasvěceného člověka velmi nesnadné odlišit je od skutečné reality. Značná část společnosti stále žije v představě, že všichni postižení lidé jsou nešťastníci, že nemají, a dokonce ani nemohou mít smysl pro humor, že zábava, radost, úspěch nebo např. sexuální život nejdou s postižením dohromady.” (Slowík, 2007, s. 21)

Také v dnešní době se můžeme setkat s rozličnými názory a pohledy na osoby s jakýmkoliv postižením. Lidská společnost však již dospěla do takové fáze, že člověka s postižením přijímá jako běžnou součást života.

2.2.1 Mýty, legendy a pohádky

V dávných dobách se věřilo, že svět je plný kouzel a magie. Lidé věřili mýtům a legendám, protože si neuměli rozumně vysvětlit skutečnost, a nedokázali přijmout za své to, co se nějak vymykalo zaběhnutým zvyklostem. Proto si vytvořili nadpřirozené bytosti a jevy, díky nimž se mohli do jisté míry srovnat s realitou.

„Svět utrpení a postižení – tak jako každý jiný tematický okruh ze sociální sféry – je nám vždy přístupný prostřednictvím nějakých svých výrazových projevů, mohli bychom říci v zobrazení do určité výrazové roviny.“ (Blažek, Olmrová, 1985, s. 27)

Mýtus. Tento pojem je vykládán jako bájeslovné nebo též pohádkové vyprávění o vzniku světa, o bozích, hrdinech, o přírodních jevech. Je to v podstatě představa o někom nebo o něčem, nekriticky přijímána, uctívána a zbožňována. (Nový akademický slovník, 2005)

Výklad pojmu legenda může být různý. Z literárního hlediska se jedná o veršovaný nebo prozaický⁵ útvar, který vycházel z náboženské literatury a jejím hlavním tématem bylo vyprávění o životě, skutecích a smrti světců. (Encyklopedický slovník, 1993) Legenda se od pověsti liší tím, že se nesnaží objasnit události přírodními zákony, ale přisuzuje jim božský původ. (Nové universum, 2003)

Z dalšího pohledu se může jednat o smyšlenou a nepodloženou skutečnost, která vypráví něco neobyčejného nebo podává zprávu o něčem neobyčejném. (Nový akademický slovník, 2005)

Pohádka nebo také báchorka je fantazijní smyšlené vyprávění plné kouzelných motivů a nadpřirozena. Přetváří konkrétní události a činní je tak nereálnými. Hrdinové pohádek komunikují s nadpřirozenými pomocníky i protivníky, většina zvířat i věcí v pohádkách také dokáže mluvit. Řeší se zde zdánlivě složité a neřešitelné situace, ale dobro vždy zvítězí nad zlem. (Nové universum, 2003)

Mýty, legendy i pohádky jsou výtvozem lidské tvořivosti a představivosti. Člověk se s jejich pomocí snaží vyrovnat s věcmi, které ho provází nebo s věcmi, jimž nedokáže úplně porozumět. Součástí toho byli i lidé s postižením.

Jak uvádí Titzl (1998) mytologie je cenným, byť špatně uchopitelným zdrojem podkladů o vztahu postižených a společnosti. Koestlerová (in Blažek, Olmrová, 1985, s. 35) charakterizuje úděl neobyčejných jedinců ve společnosti takto: *„Obávali se jich, vyhýbali se jim, litovali je, ignorovali je. O některých se soudilo, že se jim dostalo magické moci, jiní byli zatracováni pro své hříchy. Byli knížaty i žebráky, bardy i proroky, vypravěči i šašky. Někteří byli zabiti jako malé děti, jiní tolerováni v dětství, ale odsouzeni k smrti na ulici nebo*

pohřbeni zaživa, když zestárli a zeslábli...”

„Postižení nebo jen jakkoli výjimeční lidé byli vždy v dějinách vnímáni a přijímáni svým okolím ambivalentně⁶: se sklonem buď je podceňovat, odsuzovat, pronásledovat nebo i zabíjet – nebo je litovat, přeceňovat a připisovat jim mimořádné, ba nadpřirozené vlastnosti a schopnosti.” (Blažek, Olmrová, 1985, s. 35)

V mytologii, hlavně pak v řecké a římské mytologii, můžeme nalézt mnoho případů, kde se objevují lidé s nějakým druhem postižení. Ať už se jedná o tělesné, duševní nebo smyslové. Jedním z příkladů je i Héfaiistos. Ačkoliv se jednalo o syna nejvyššího řeckého boha Dia a jeho manželky Héry a on sám byl bohem ohně a kovářské práce, byl nehezky a chromý. Přesto jej všichni, lidé i bozi, považovali za velkého umělce. (Petiška, 1986)

To jak si staří Řekové představovali své hrdiny a bohy, to nám ukazují hlavně obrazy a sochy a také malby na starověkých vázách. (Petiška, 1986) Právě Héfaiistos a jeho podoba je známá z řady vyobrazení a z několika soch. I přes tělesné postižení byl velmi oblíbený pro své všestranné umělecké nadání. (Zamarovský, 2005)

Od vzestupu vědy v sedmnáctém století odmítáme mytologii a bereme ji jako výplod lidské fantazie a pověřivé primitivní mysli. (Lévi-Strauss, 1993) Mytologie nám ale ukazuje, jak se lidé vypořádávali s realitou a s tím, co neznali a nemohli vysvětlit. Lidé se často obávají toho, co je odlišné nebo toho, co vidí poprvé.

„Spatřit někoho s viditelným postižením znamenalo spatřit teratum, monstrum, znamení, které nevěstí nic dobrého” (Blažek, Olmrová, 1985, s. 46)

„V soudobé češtině běžně, dosti expresivní slovo monstrum znamená zrůdu, nestvůru nebo obecněji ,něco velmi neobvyklého, zvláště co se týče velikosti ‘” (Blažek, Olmrová, 1985, s. 41)

Lidé s jakýmkoliv zevním postižením se mnohdy stávali velmi vnímanými osobami v pozitivním nebo i v negativním smyslu. V literatuře, ale i v jakémkoliv umění můžeme nalézt hrdiny, kteří dokázali zaujmout a fascinovat právě díky svému postižení. Jedním z takových

5 prozaický – od slova próza – neveršovaný, nedramatický (Encyklopedický slovník, 1993)

6 ambivalentně – od ambivalence – dvojakost, rozporuplnost, protikladnost (Nové universum, 2003)

hrdinů je i Quasimodo ze slavného románu Victora Huga Chrám Matky Boží v Paříži. (Slowík, 2007)

„... ten čtverhranný nos, ta podkovovitá ústa, to maličké levé oko, zakryté huňatým rezavým obočím, zatím co pravé oko se téměř ztrácelo pod ohromnou bradavicí; ty nespořádané zuby, tu a tam vylámané jako cimbuří pevnosti; ten odulý ret, přes nějž přečníval jeden zub jako sloní kel; tu bradu s dolíkem uprostřed a především celý ten výraz, který ze všeho vyzařoval; tu směsici zlomyslnosti, údivu a smutku.

... Nebo spíše celá jeho osoba byla jediným šklebem. Ohromná hlava, na níž se ježily rezavé vlasy, mezi oběma rameny obrovský hrb, jehož protějšek se rýsoval vpředu; stehna i nohy tak podivně zkroucené, že se mohly dotýkat jen kolena a zřepu se podobaly dvěma srpům, jejichž držadla se dotýkají; chodila široká, ruce obludné; ... Řekl bys rozbitý a špatně slepený obr. ... ,Když se objeví, spatříte hrbáče. Když kráčí, má nohy jak turecká šavle. Když se na vás podívá, hledíte na jednookého. Když na něj promluvíte, je hluchý. ' ... ' (Hugo, 1956, s. 48 – 51)

Toto není jediný příklad, kdy se na člověka s postižením nahlíželo jako na někoho výjimečného. Existují případy, kdy se věřilo, že nevidomý člověk může mít zvláštní schopnosti nebo jakýsi šestý smysl, který mu umožňuje vidět do budoucnosti. (Tyfloservis, 2005) Odtud mohou pocházet legendy o čarodějnicích, které věští budoucnost a dokážou vidět svým vnitřním zrakem. Čarodějnice, ježibaby, vědmy a jiná podobná individua se objevovala a stále objevují skoro ve všech kulturách. Zřejmě se jedná o pozůstatek z pohanské mytologie. (Nové universum, 2003)

Slepý věštec Teiresias se objevuje i ve starých řeckých bájích. Podle nich se stal slepým, kvůli tomu, že dal za pravdu Diovi a ne Héře, při řešení jednoho ze sporů. Héra ho pak potrestala tím, že mu vzala jeho zrak. Zeus, aby z části vykompenzoval tuto ztrátu, obdaroval ho věšteckým duchem. V jiné verzi se říká, že bohyně Athéna zbystřila jeho sluch a on pak mohl porozumět i řeči ptáků, což se ovšem nelíbilo ostatním bohům a tak ho ranili slepotou. (Zamarovský, 2005). Na základě této pověsti lidé mohli věřit, že všichni „slepi“ mají dokonale vyvinutý sluch, popřípadě jiné smysly, kterými je kompenzováno jejich postižení. Tyto představy se do jisté míry uchovaly dodnes. (Tyfloservis, 2005)

Stejně tak, jak mohly vzniknout pověsti o věštkyních a čarodějnicích, mohly také vzniknout další legendy a pohádky o jiných nadpřirozených bytostech, které se objevují v kulturách celého světa.

„Monstrum-věc je pro nás něco, čemu se dílem vysmíváme, dílem se toho děšíme. Hodí se do ironického nebo strašidelného vyprávění. Vyskytuje se spíše stranou a nejlépe za mlhy, příšeří nebo tmy, neboť ta podtrhuje dojem obludnosti, něčeho, co se pak uprostřed bílého dne může ukázat jako cosi zcela nevinného a obyčejného.“ (Blažek, Olmrová, 1985, s. 41)

Nejznámějšími a nejobávanějšími mytickými stvořeními byly upíři, vlkodlaci a zombie. O jejich existenci se tradují všemožné pověsti. Přitom je však možné, že se jedná jen o druh vzácné nemoci, která svými projevy a příznaky může připomínat některou z bájných příšer.

Upíři mezi námi

Když se řekne slovo upír, většina z nás si vybaví Dracula od Brama Stokera. Nesmrtelné stvoření s dlouhými ostrými špičáky, bledou kůží, které vychází z hrobu pouze v noci a saje spícím lidem krev. Archeologické nálezy svědčí o tom, že vampyrismus, jak se nazývá víra v upíry, přežíval v historii po dlouhou dobu. I v současnosti se můžeme setkat s různými kulty a skupinami, které věří v přítomnost upírů mezi námi. Tento motiv byl mnohokrát zpracován jak v literatuře, tak i ve filmové tvorbě. (Nové universum, 2003)

„Na světě existují bytosti, které se nazývají upíři; někteří z nás už mají o jejich existenci důkazy. I kdybychom o tom neměli doklady z vlastní smutné zkušenosti, pak určité vědomosti a záznamy z dob minulých poskytují tolik důkazů, že jim normální člověk musí uvěřit.“

... Jediné, z čeho můžeme vycházeti, jsou tradice a pověry. ... Neplyne snad víra v upíry u ostatních lidí ... právě z tradic a pověr?

... Vždyť upír, a to mi věřte, je znám všude, kde žijí lidé. Ve starém Řecku, ve starém Římě, řádil v Německu, ve Francii, v Indii, dokonce i na Krymu! Ba vyskytuje se i v Číně, tak vzdálené od nás, a lidé se ho bojí dodnes.“

... Upír žije dál a tok času mu smrt nepřivodí. Dobře se mu daří tak dlouho, dokud se může sytit krví žijících lidí. ... Vidí ve tmě – důležitá schopnost ve světě, jenž polovinu svého bytí tráví bez světla. ” (Stoker, 1970, s. 236 – 240)

Nějak takto je upír prezentován právě v knize Brama Stokera Dracula. Najde se samozřejmě spousta další verzí a popisů upírů. Většina z nich se shoduje v tom, že upíři ožívají jen v noci a sluneční světlo jim může ublížit. Také se ve většině případů u upírů objevují ostré zuby, pomocí nichž mohou lidem vysávat krev.

V medicíně je popsána nemoc, která svými příznaky do jisté míry odpovídá popisu upíra. Její název je porfyrie, jinými slovy upíří nemoc. Jedná se o vzácnou metabolickou poruchu krve a nadměrný únik železa z organismu. Lidem postiženým touto chorobou způsobuje mimořádnou citlivost na sluneční světlo. Delší pobyt na slunci může způsobovat změny na pokožce nebo tvorbu puchýřků či vředů. U porfyrie také dochází ke znetvoření nosu, uší, obočí a prstů. Může docházet i k ústupu dásní, jenž způsobuje odkrytí zubů a krvácení. To vyvolává dojem upířích tesáků. (Rozeňal, 2011; Vokurka, Hugo, 2004) V souvislosti s touto chorobou se mluví ještě o jednom podobném postižení, které způsobuje citlivost kůže na sluneční záření. Jedná se o fotosenzitivitu. (Vokurka, Hugo, 2004)

V současnosti, kdy známe tyto dvě choroby, již víme, že se nejedná o žádnou nadpřirozenou věc, ale o postižení. V minulosti pokud se někdo setkal s člověkem postiženým touto nemocí, neměl tu možnost vysvětlit si jeho vzhled a chování. Tudíž se mohl domnívat, že se setkal s pravým upírem.

Vlkodlaci nejen za úplňku

Vedle upírů se lidé často obávali i vlkodlaků neboli vlčích lidí. Tímto termínem „vlčí lidé” jsou označováni lidé s dalším typem vzácné genetické poruchy. Jde o hypertrichózu neboli nadměrné ochlupení. Tato porucha je také nazývána jako „syndrom vlkodlaka”. V odborné literatuře se ovšem nehovoří o chorobě, přesto je toto, do jisté míry postižení, pro jeho nositele velmi omezující a společnost se takovýchto lidí spíše straní, jelikož tito lidé jsou více podobní zvířatům, především vlkům. (Rozeňal, 2011)

Základ legendy o vlkodlacích můžeme dle všeho nalézt již v antických bájích. Zde byl král Lykáón (Lycaon), který byl za trest proměněn samotným Diem ve vlka, který se vystavuje

nebezpečí života vždy, když zatouží po lidském mase. (Zamarovský, 2005)

„... Lykáón sám vyrazil ve smrtelných úzkostech z hořícího domu a prchal před Dioovým hněvem. Otevíral ústa, ale oněměl děsem. Když se mu konečně vrátil hlas a chtěl křičet, vydralo se mu z úst vytí. Padl na všechny čtyři a cítil, jak mu nohy a ruce a celé tělo obrůstá srstí, jak se mu protahuje obličej. Z Lykáóna se stal vlk, věčně toužící po krvi. Od těch dob obchází stáda pasoucí se na loukách a oči mu divoce jiskří jako dříve, dokud byl ještě králem.” (Petiška, 1986, s. 16)

Z této legendy, jak se uvádí, také pochází označení psychické nemoci zvané lykantropie. Člověk postižený touto chorobou věří, že je vlkodlakem a při lykantropických záchvatech mívá pocit, že se může proměnit ve vlka, popřípadě i v jiné zvíře. V některých případech se může jednat i o druh schizofrenie, kde ve člověku úplněk vzbuzuje agresivní chování či ztrátu orientace. (Herbst, 2011)

V souvislosti s vlky a vlkodlaky se objevuje ještě jeden pojem, a to pojem „vlčí děti”. Jedná se o děti, které se jako malé ztratily a byly pak vychovávány vlčí smečkou. Nejznámější pověstí, která se k tomu váže, je pověst o založení Říma. Takové děti, po navrácení do běžné společnosti, nebyly schopny normálního života mezi lidmi. Neuměly mluvit, neuměly se o sebe ani pořádně postarat. (Herbst, 2011)

Zombie a syndrom chodící mrtvolky

Syndrom chodící mrtvolky je psychické onemocnění. Lidé trpící touto chorobou jsou přesvědčeni, že už jsou mrtví a že se rozkládají. Tento syndrom se často objevuje po úrazech mozku nebo jako následek psychické poruchy například z nadměrného užívání drog. Lidé si na základě psychosomatiky⁷ vsugerují, že se rozkládají a jsou o tom tak bezmezně přesvědčeni, že se to projeví i na jejich fyzickém stavu. Změní se jejich vzhled a přivodí si nejružnější psychosomatická onemocnění, která jen potvrzují jejich přesvědčení o tom, že jsou zombie. (Rozeňal, 2011) Tento syndrom je také znám pod názvem Cotardův syndrom, jenž nese jméno po pařížském neurologovi Julesovi Cotardovi. Ten jej také poprvé popsal při léčbě své pacientky, která žila v domněnání, že jí chybí všechny tělesné orgány a tudíž nepotřebuje ani jíst. Vsugerovala si, že je navěky prokletá, a proto tedy nemůže zemřít

⁷ psychosomatika – popisuje vztah duše a těla a jejich vzájemné ovlivňování se. (Vokurka, Hugo, 2004)

přirozenou smrtí. (Psychologie, 2008)

Existují další tajemné a zvláštní nemoci, u kterých se může zdát, že lidé jimi postižení jsou z jiného světa. Byl popsán případ lidí, kteří měli modrou pokožku a to po celém těle. Nemoc byla označena jako syndrom modré kůže a měla dědičný charakter. (Rožehnal, 2011)

Podivných nemocí, které si lidé mohou vykládat jako něco nadpřirozeného je více a nemusí to být jen vzácné nebo záhadné nemoci. Lidé jsou od pradávna fascinováni odlišností, a pokud se jedná o člověka s nějakým viditelným postižením, platí to dvojnásob. *„Jde-li o člověka – zrůdu, zažijeme v prvním okamžiku šok. Máme potřebu odvrátit zrak, někomu se i lehce zvedne žaludek, ale zároveň nás to neodolatelně láká vrátit se k tomu pohledu a tím i k zážitku jím vyvolanému. S jistým úžasem pozorujeme člověka mimořádně velkého stejně jako člověka trpasličího vzrůstu.”* (Blažek, Olmrová, 1985, s. 41 – 42)

Gigantismus je známá porucha vzrůstu, způsobená nadbytkem růstového hormonu. Opakem gigantismu je nanismus, trpaslictví. Malý vzrůst, který je způsoben naopak nedostatkem růstového hormonu. (Vokurka, Hugo, 2004) V souvislosti s těmito poruchami si jistě většina vybaví pohádky o obrech a trpaslících, jako je Sněhurka a sedm trpaslíků nebo jen Sněhurka, jež je zpracována v podání nejrozličnějších autorů.

V pohádkách obvykle lidé s nějakým druhem postižení nebo znetvoření vystupují jako tuláci, žebráci, šašci či oddaní sluhové svých pánů. Příkladem může být postava ze známé pohádky od Boženy Němcové Princ Bajaja, ačkoliv ten své postižení jen předstíral.

„Král vida, že je němý, slitoval se nad jeho mladostí a podržel ho u sebe. Brzy však viděl, že jej může velmi dobře ke všemu řízení potřebovat. ... Všichni ho měli rádi, ale že byl němý a na všechno jen ‚bajaja‘ odpověděl, zůstalo mu to jméno Bajaja, že ho potom žádný jinak nejmenoval. ... k tomu tváře snědé až strach a nosil jedno oko zavázané...” (Němcová, 2012, s. 123)

Pohádky bratří Grimmů, především jejich původní znění, jsou známé pro své barvitě vyprávění. Jsou ovlivněny mytologií a folklórem. Základy pohádek tvoří pravdivé historky, které jsou ovšem značně přibarveny fantazií bratrů. (Česká televize, 2012) Pro některé z nich byl předlohou i člověk s postižením nebo znevýhodněním, jak dokazují i pojmenování příběhů. Jsou zde pohádky Bezruká dívka, Jak byli trpaslíci vyhnáni nebo známá Sněhurka, u

kterých již jen pouhé názvy vypovídají o jejich obsahu. (Martináková, Macek, in www.pohadky.org)

Pohádky jsou obrazem minulosti a minulost je pramenem zkušeností. Obsahuje vzpomínky, minulé prožitky a události i to, jak je člověk sám chápal a jaký jim přikládal význam. (Vágnerová a kol., 2001) Jsou dokladem společenských vztahů a postojů. I přes své fantazijní prvky nám ukazují obraz minulosti.

Postoj k lidem s postižením, a nejen k těm, není vrozený, vytváří se učením a ovlivňuje ho mnoho faktorů především z oblasti sociální sféry. (Vágnerová a kol., 2001)

„Pro vztah k postiženým je podstatný vývoj lidské společnosti jako celku a to směrem k toleranci a schopnosti akceptovat odlišnost. Na primitivních úrovních rozvoje je respekt k individuům a tolerance k jeho odlišnosti velice nízký. Nezávislost jedince na jeho sociální skupině a z toho plynoucí úroveň zaujímání svobodných a nezávislých postojů, stejně jako vývoj celé společnosti k postojům respektování odlišnosti se vyvíjí spolu s vývojem celé společnosti k vyšším kulturním úrovním.

Vztah k postiženým je tedy obecněji výrazem tolerance k odlišnosti, respektování individuality, je výrazem vnitřní kvality člověka i celé společnosti. Pouze bude-li společnost, včetně jejích jednotlivých členů schopna překročit konvence a stereotypy, nebude postižený vnímán pouze pod zorným úhlem postižení, ať už s odmítáním nebo se soucitem. Každý člověk, bez ohledu na svoji odlišnost od ostatních, musí být chápán jako člověk se svými specifickými kvalitami. Předsudky, stereotypní vnímání druhého je možné překonat působením na společnost a její členy především rozbitím bariér, které dělí postižené od ostatní společnosti a umožnění kontaktů a vzájemného poznání...” (Vágnerová a kol., 2001, s. 13)

Společnost utváří jedince stejně tak, jako jedinci utváří společnost. Měli bychom si uvědomit, že lidé s postižením jsou také její součástí a že mají stejná práva v ní být jako ostatní. I když se může zdát, že jsou na první pohled odlišní, stále to jsou lidé a my bychom je měli přijmout takové, jací jsou.

Závěr

Cílem této práce bylo poukázat na problematiku osob s postižením v průběhu dějin s ohledem na mýty, legendy a pohádky. Právě z tohoto důvodu jsou v práci uvedeny konkrétní příklady, ve kterých se člověk s postižením, znevýhodněním nebo se závažnou nemocí stal předlohou pro určitý mýtus či pohádku.

Dějiny nám přinášejí různé pohledy na člověka s postižením. Některé z nich jsou pozitivní, jiné urážlivé, nepříznivé a netolerantní. Jisté je, že jedinci s postižením jsou součástí lidské společnosti již od jejího počátku. Prvotní lidské společenství, ve kterém v rámci jedné skupiny závisel každý na každém a kde byl od všech jejích členů požadován maximální přínos, se během staletí stále více ubíralo směrem k individualismu. Díky tomuto fenoménu byli lidé ochotnější přijmout odlišnosti a byli připraveni je akceptovat.

Na začátku práce, která se skládá pouze z teoretické části, jsme se věnovali problematice zdravotního postižení a jeho členění. Vymezili jsme strukturu speciálně pedagogických kategorií, které zahrnují oblast duševní, smyslovou, tělesnou a kombinované vady. Předložili jsme informace o historickém pojetí handicapovaného člověka a o vztahu intaktní společnosti k němu. Dospěli jsme k závěru, že i přes nám předkládaná tvrzení, že v historii byli lidé s postižením odsunováni na pokraj společnosti, pronásledováni nebo dokonce likvidováni, můžeme nalézt důkazy, které nám toto tvrzení do jisté míry vyvracejí. Dokládá to i zobrazování handicapovaných osob v literatuře nebo výtvarném umění. Některá zobrazení pocházejí již z období starověkého Řecka a Říma. Jsou to především mýty a legendy. Ty ovlivňovaly tehdejší společnost a některé přetrvávají dodnes.

V rámci předem určených cílů jsme obsáhli všechna témata. Získali jsme náhled do problematiky vztahu intaktní společnosti k jedincům s postižením z historického hlediska.

Přáli bychom si, aby se lidská společnost vyvíjela stále dopředu. Doufáme, že se lidé z minulosti poučí a začnou akceptovat člověka s postižením bez výhrad.

Seznam zdrojů

BLAŽEK, B. - OLMROVÁ, J.: *Krása a bolest. Úloha tvořivosti, umění a hry v životě trpících a postižených*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1985. ISBN neuvedeno.

ČERNÁ, M. a kol.: *Česká psychopedie. Speciální pedagogika osob s mentálním postižením*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008. ISBN 978–80-246–1565-3.

EDELSBERGER, L.: *Defektologický slovník*. 3. vydání. Jinočany: Nakladatelství H+H, 2000. ISBN 80–86022-76–5.

Encyklopedický slovník. 1. vydání. Praha: Odeon, 1993. ISBN 80-207-0438-8.

HUGO, V.: *Chrám Matky Boží v Paříži*. 11. vydání. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. ISBN neuvedeno.

JANDOUREK, J.: *Slovník sociologických pojmů. 610 hesel*. 1. vydání. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2.

KYSUČAN, J. - KUJA, J.: *Kapitoly z teoretických základů speciální pedagogiky*. 1. vydání. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996. ISBN 80-7067-677-9.

LÉVI-STRAUSS, C.: *Mýtus a význam*. Vydání neuvedeno. Bratislava: Archa, 1993. ISBN 80-7115-052-5.

Nové universum. Všeobecná encyklopedie A – Ž. 1. vydání. Praha: Knižní klub, 2003. ISBN 80-242-1069-X.

Nový akademický slovník cizích slov A – Ž. 1. vydání. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1351-2.

PETIŠKA, E.: *Staré řecké báje a pověsti*. 8. vydání v Albatrosu. Praha: Albatros, 1986. ISBN 13-714-86.

PIPEKOVÁ, J. a kol.: *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Vydání neuvedeno Brno: Paido, 1998. ISBN 80–85931-65–6.

RENOTIÉROVÁ, M. - LUDÍKOVÁ, L. a kol.: *Speciální pedagogika*. 2. vydání. Olomouc: UP, 2004. ISBN 80-244-0873-2.

SLOWÍK, J.: *Speciální pedagogika*. 1. vydání. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1733-3.

SOVÁK, M.: *Nárys speciální pedagogiky*. 6. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. ISBN 14-072-86.

STOKER, B.: *Dracula*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1970. ISBN neuvedeno.

TITZL, B.: *Postižený člověk ve společnosti. Hledání počátků*. Vydání neuvedeno. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1998. ISBN 86039-30-7.

VÁGNEROVÁ, M. a kol.: *Psychologie handicapu*. 2. vydání – dotisk. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-7184-929-4.

VOJTKO, T.: *Postižený člověk v proměnách času. Výbrané přednášky k dějinám speciálně pedagogické teorie a praxe*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-007-8.

VOKURKA, M. - HUGO, J.: *Praktický slovník medicíny*. 7. rozšířené vydání. Praha: Maxdorf, 2004. ISBN 80-7345-009-7.

ZAMAROVSKÝ, V.: *Bohové a hrdinové antických bájí*. 6. upravené vydání. Praha: Brána, 2005. ISBN 80-7243-266-4.

Elektronické zdroje

ČESKÁ TELEVIZE: *Pohádky bratří Grimmů. 200 let nesmrtelný fenomén.* [online] 2012 [cit. 2013-04-06]. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kultura/208399-pohadky-bratri-grimmu-200-let-nesmrtelny-fenomen/>>.

HERBST, R.: *Vlkodlaci a lykantropie.* [online] 2011 [cit. 2013-04-06]. Dostupné z: <<http://www.zdravi4u.cz/view.php?cisloclanku=2011050302>>.

MARTINÁKOVÁ, J. - MACEK P.: *Pohádky.* [online] neuveden [cit. 2013-04-09]. Dostupné z: <<http://www.pohadky.org/index.php?co=pohadka&kat=3>>.

NĚMCOVÁ, B. *Národní báchorky a pověsti II* [online]. V MKP 1. vydání. Praha : Městská knihovna v Praze, 2012 [cit. 2013-04-09]. Dostupné z: <http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/55/narodni_bachorky_a_povesti_II.pdf>.

PSYCHOLOGIE: *Bizarní syndromy.* [online] 2008 [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: <<http://psychologie.webnode.cz/news/bizarni-syndromy/>>.

ROZEHNAL, I.: *Tajemné a podivné nemoci, o kterých se toho moc neví.* [online] 2011 [cit. 2013-04-06]. Dostupné z: <<http://procproto.cz/veda-a-technika/medicina/tajemne-a-podivne-nemoci-o-kterych-se-toho-moc-nevi/>>.

TYFLOSERVIS: *Předsudky o nevidomých a slabozrakých lidech* [online] 2005 [cit. 2013-04-06]. Dostupné z: <<http://www.tyfloservis.cz/>>.

Anotace

Jméno a příjmení:	Lenka Vlastníková
Katedra:	Ústav speciálně pedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Lucia Pastieriková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Postavení člověka s postižením v dějinách
Název v angličtině:	The position of human with handicap in history
Anotace práce:	Téma této bakalářské práce je postavení člověka s postižením v dějinách. Práce je čistě teoretická. První část je věnována základním teoretickým vymezením pojmu zdravotní postižení, jeho členění a s tím souvisejícím termínům. V další části je popsán možný vztah mezi člověkem s postižením a některými mýty, pověstmi a pohádkami, které jsou součástí společnosti.
Klíčová slova:	Zdravotní postižení, osoba se zdravotním postižením, historie, mýtus.

Anotace v angličtině:	The bachelor thesis deals with the position of a person with disability in history The work is purely theoretical. The first part is devoted to the basic theoretical definition of the term disability, its structure and the related terms. The next section describes the possible relationship between a person with disability and some of the myths, legends and fairy tales, which are a part of the society.
Klíčová slova v angličtině:	Disability, disabled person, history, myth.
Přílohy vázané v práci:	žádné
Rozsah práce:	s. 34
Jazyk práce:	český